

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЗБОРНИК ЗА ИСТОРИЈУ, ЈЕЗИК И КЊИЖЕВНОСТ
СРПСКОГ НАРОДА

I ОДЕЉЕЊЕ — КЊИГА XXXIV

Божидар С. Николајевић

ИЗ МИНУЛИХ ДАНА

СЕЃАЊА И ДОКУМЕНТИ

Приредио

СВЕТОМИР Б. НИКОЛАЈЕВИЋ

Примљено на VI скупу Одељења језика и књижевности од 27. новембра 1984, на основу реферата академика *Младена Лесковца* и *Мирослава Пангића*.

Уредник

академик

МИРОСЛАВ ПАНТИЋ

БЕОГРАД

1986

своме угледу бити најдостојнији кандидат за патријарха? Питање је то тугаливо, и нико од присутних није могао дати одређен и јасан одговор.

Светомир је изјавио да би тај кандидат могао да буде архимандрит Фирмилијан; али, полазећи од становишта да изузетно висок и дубоко значајан положај патријарха не мора бити строго предусловљен припадништвом црквеној хијерархији, он се у даљем разговору сасвим озбиљно изјаснио за погодну световну личност, с тим да дотична личност претходно ступи у монашки чин.

— Ето, на пример, наш Чета Мијатовић би био најповољнији да понесе светосавско бреме Пећких патријараха.

Присутни, па и сам Новаковић, нису у први мах правилно схватили Николајевићеву идеју. Управо, они су је схватили као пријатељску шалу. Међутим, по Светомировом мишљењу Мијатовић испуњавао све потребне услове за највишег великодостојника цркве. Био је Мијатовић сав у романтици српске историјске прошлости, у духу српскога православља, уз то учен писменичар, даровит приповедач, вешт дипломата, искусан администратор, перфектан зналац страних језика, честити и дубоко побожан. Његов спис о Јовану Крститељу служи на част цркви нашој; а његов опис обношења моштију српскога светитеља Луке по угроженој, малој и немоћној Србији — у делу *Деспот Бурја Бранковић* — увек ће остати топло, поетично сведочанство о Мијатовићевом тачном схватању суштине српскога православља кроз столећа. Од Мијатовића потиче замисао да се на Косову сагради најлепша и највећих размера црква српска. То би имао бити Видовдански храм, на чијој би градњи и уметничком украсу суделовали сви живи српски уметници. Тако је управо Чета Мијатовић дао идеју о Видовданском храму, која се без основа приписује Ивану Мештровићу.

*

Николајевићев природни ораторски талент, оплемењен страним академском образованошћу, привлачио је пажњу и у страноме свету. На конференцијама Међународног парламентарног савеза, на којима је он, као први српски пацифист, заступао нашу земљу, његови говори су увек будили најживље интересовање за Србију и њен онда још слабо познат народ. Николајевић и Светозар Гвоздић, бивши министар, били су делегати Србије на Деветој интерпарламентарној конференцији, у јулу 1899. у Кристијанији (сада Осло). Тада се лично упознао са генијалним норвешким музичарем Григом, са Ибзенем и Бјернсоном.

Он је то познанство изнео у путопису *Из Скандинавије*. Између других занимљивости ту се налази и његов разговор с Григом. Композитор музике за драму *Peer Gynt* изненадио га је по-

знавањем чак и српске музике. Григ се нарочито похвално изразио о великој музичкој даровитости Корнелија Станковића, жалећи што се он није подухватио да компоује оперу. По Григову мишљењу Станковић је од Срба био за то најпозванији, јер мотиви његове црквене музике садрже драгоцену грађу за једну српску оперу праве и дубоке вредности. Николајевић је био изненађен и дирнут. Изненадио га је факт да музичком великану са крајњег Севера није био непознат један рано и давно преминули музичар српски.

Са Бјернсоном, већ и због сличности отворена карактера, Николајевић се убрзо и спријатељио. Бјернсон га је искрено заволео, дао му своју фотографију и на полеђини написао на немачком: „Волим српски народ и дивим се његовој дивној поезији.“

Николајевић је био ватрен пацифист. Он се први залагао да и наша земља приступи *Интерпарламентарном савезу* (*L'Union interparlementaire*) за мирно решавање међународних спорова, држао јавна предавања о томе, агитовао речју и делом.²⁸ Оставио је и у области пацифизма две расправе, врло ласкаво оцењене од стручне критике: *О учешћу Србије у Међународном парламентарном савезу* (прештампано из „Малих Новина“ Пере Тодоровића, 1897) и *Пацифистички покрет у XIX веку и Хашка конференција* (из Чупићеве „Годишњице“ XXV, 1906). О тој расправи дали су повољан суд, поред других, и професори универзитета Милета Ст. Новаковић, Вл. Ђоровић и А. В. Соловјев.

Пацифистички рад Светомиров био је у пацифистичким круговима Европе веома запажен. То се види и по томе што је једно време био и кандидат за Нобелову награду за мир. За ову највишу награду беху га предложили: Шарл Гоба (*Gobat*), члан швајцарског већа, директор просвете у бернском кантону, генерални секретар Међународног парламентарног савеза; фон Пирке (*Pirquet*), председник аустријског царевинског већа; бароница Сутнер, позната ауторка књиге *Доле оружје*, и Бјернстерне Бјернсон, славни писац норвешки. Али, као што се могло очекивати, предлог овај није био с наше стране поткрепљен, јер Светомир Николајевић не беше онда у вољи властодршцима Србије.

У први мах, причао ми је отац, није нам Бјернсон био нимало наклоњен. Осуђивао је политичке прилике у Србији под Владановим режимом, преки суд због ивандањског атентата, против радикала и привођење лажних сведока, и све то товарио на леђа краљу Александру Обреновићу, коме тада беше непуне 23 године. Али је Светомир умео да великом песнику и човекољубцу предочи тешкоће у нашој политичкој младој и nestаложивој средини; немилу судбину краља Србије, коме непрекидна слаба родитеља загорчава и трује младост; неискреност, лукав-

²⁸ В. Додатак бр. 7, 8. и 30 (Нап. ред.).

ство политичких вођа којима је партијски интерес често преци од државног и народног... Он није ни наслућивао дејство свог излагања. Тек — једнога дана стиже чланак Бјернсона, у одличном норвешком листу „Verdens Gang“: о малој али јуначкој и културној Србији, славној историјској прошлости нашега слабо познатог народа, о бригама и настојањима младога краља.²⁹ На то је краљ Александар тражио савет од Николајевића како да се што видније одужи великоме Норвежанину. Хтео га је пошто-пото одликовати лентом ордена св. Саве, коју су онда добијале само најзаслужније личности на културном и хуманом пољу. Познавајући Бјернсоново презирање одличја, Николајевић саветоваше краљу да од тога одустане; довољно је ако му једним срдчним својеручним писмом захвали. Али, својеглав какав је био, Александар пошље у Кристијанију и орден и писмо. Бјернсон му је орден учтиво вратио, а захвалио му на писму...

Заинтересован преко Светомира за удес и бољу будућност српског народа, Бјернсон остаје до своје смрти наш осведочени пријатељ. Познат је његов одлучни протест у европској јавности против мађарског министра просвете грофа Апоњија и против тадашње насилне мађаризације српских народних школа у Војводини. Зато ће име Бјернстерна Бјернсона, бесмртника са Севера, остати златним словима урезано не само у повесници српског народа већ и у захвалним срцима српским. А ми, ето, и након свих горких искустава верујемо да и захвална срца још куцају код нас.

11.

У доба најжешћих партијских страсти у Србији, које су потресале владавину подједнако даровитог и злосрећног краља Александра Обреновића, није уопште нико ни помишљао да људе од пера и уметнике дели на „ваше“ и „наше“ и да их оцењује политичким или котеријским мерилем. Такво мерило је код нас скорашњега датума. Онда се још није знало за котерије и повлашћеност, за монополисања и узимање патента у области духовног стварања. Зато се књижевност у Србији осамдесетих и деведесетих година, упркос скученим новчаним средствима, развијала слободније, дајући плодове сочније и лепше. Данас су материјални услови несравњено повољнији, друштвени и народни живот сложенији, с обиљем нових мотива и тема искрслих после ратова и претешких непријатељских окупација; па ипак, све што је у српској лепој књижевности и уметности истински велико и трајно, то је створено онда, и раније.

²⁹ О том чланку написао сам ја у „Малим Новинама“ (1899) кратак извештај, под насловом *Краљ Александар и — Бјернсон*.